

Mies ja läski

Pauliina Raento

Sander L. Gilman: *Fat Boys. A Slim Book.* University of Nebraska Press, Lincoln & London, 2004. 310 s.

Amerikkalaisessa katukuvassa velloo läskiä mitä mielikuvituksellisimmissa muodoissa. Televisiossa kilpaillaan painonpudotuksessa, laihdutustuotteilla ja ihmedieeteillä rahastetaan huikeita summia. Vatsanpienennysleikkaukset ovat viimeisin, varsin radikaali keino kivistä kyltymätön ruokahalu. Suomalaistenkin keskipaino on noussut eurooppalaisittain korkeaksi.

Lihavuus puhuttaa ja siitä on länsimaissa tullut yhteiskunnallinen, tiedotusvälineitä kiinnostava teema. Se herättää voimakkaita tunteuksia, jotka heijastavat kokijansa arvoja ja elämäntapaa. Mitä lihavuus merkitsee kansanterveydelle ja -taloudelle? Pitäisikö painavan matkustajan maksaa enemmän lentolipustaan? Saaako häntä syrjiä työhönotossa tai vakuutusmaksuissa? Kuinka paljon ja millä kriteereillä? Onko läski rumaa vai kaunista? Näkemykset vaihtelevat jyrkästikin.

Näkemykset lihavuudesta vaihtelevat myös kulttuurista ja aikakaudesta toiseen. 1950-lu-

vulta alkaen lihavuus on mielletty ensisijaisesti amerikkalaisten keskiluokkaa köyhempien naisten ongelmaksi. Toista maailmansotaa seurannutta yhteiskunnallista muutosta heijastan siitä tuli tutkimuksessa feministinen teema. Kuitenkin vielä 1900-luvun alussa ruokavalioista ja painonhallinnasta kirjoittivat vain miehet ja heitä käytettiin esimerkkinä myös naisille suunnatuissa lukemistoissa.

1700-luvun Ranskassa aateliston lihavuus osoitti vallankumouksellisille vallan vaihtamisen välttämättömyyden. Lihavuutta on siis rajattu varsin tiukastikin sukupuolen, sosioekonomisen aseman ja kansallisuuden mukaan. Kulloisetkin kauneus- ja terveysihanteet ovat näyttäneet aikalaisilleen ”pysyvinä ja yleismaailmallisina”. Aikakaudet ja kulttuurit kuitenkin muuttuvat, ja lihavuus koskee sekä miehiä että naisia, kaikenikäisiä, kaikkia yhteiskuntaluokkia ja etnisiä ryhmiä.

*

Illinoisin yliopiston Chicagon kampuksella työskentelevälle professori Sander Gilmanille läski on ”miesten juttu”, mikä hänen mukaansa on nykytutkijoilta jäänyt käsittelemättä. Lihavaan miesvartaloon kytkeytyy lukuisia merkityksiä, jotka poikkeavat lihaviin naisiin liittyvistä merkityksistä. Gilman sanoo niiden olevan sisällöltään ”monimutkaisia” ja ”usein ristiriitaisia”, mutta vailla historiallista kontekstuaalisuutta. Esimerkiksi lihavuuden hyväksytävyyden aste ja yhteys miehisyyteen ovat kuitenkin kautta aikojen heijastaneet kulloisiakin arvoja ja herättäneet vahvoja mielikuvia. Pulleus tavattiin liittää elintason ja terveyden aikoina, jolloin tuberkuloosi ja loiset vaivasivat yleisesti. Tämän kautta pulleat miellettiin hyväntuulisiksi – heidän lihavuutensa laji ja muoto kertoivat tasapainoisesta mielenlaadusta ja kelpo miehisyydestä. Sen sijaan ylenpalttisen – esimerkiksi lääketieteellisten tai kristillisten ihanteiden vastaisesti – lihavia on tavattu pitää vastenmielisinä, kiusallisen typerinä, tahdonvoimaltaan heikkoina ja sukupuolettomina epämiehinä. Mitään yleismaailmallista, ristiriidatonta liikalihavuuden määritelmää ei kuitenkaan ole olemassa.

Gilman huomauttaa kiinnostavasti, että vaikutusvaltainen läski kuvataan yleensä myönteisesti, olipa sen massa tai muoto mikä hyvänsä. Ylipaino on kuitenkin riski, sillä se hyödyttää vallan kriitikoita, mikä on ilmeistä esimerkiksi hallitsijaa arvostelevissa ilkeämielisissä pilaku-

vissa. Gilman hakee mehevät esimerkkinsä Euroopan kuningashuoneiden historiasta, suomalaisten muistissa lienee hämmennys, joka seurasi presidentti Ahtisaaren kuljettamisesta tavarahississä.

”Läski” ja ”mies” ovatkin Gilmanin kirjan ytimessä alati muovautuvina ja kontekstisidonnaisina käsitteinä. Hän lähestyy niitä kulttuurintutkimuksen ja lääketieteen kautta monipuolisen koulutustaustansa mukaisesti. Näiden alojen eri-ikäisten tekstien lisäksi hän on paneutunut moraaliseen ja teologiseen historialliseen kirjallisuuteen, joiden avulla hän ravistelee asioiden totuttua järjestystä.

*

Julkisessa keskustelussa päällimmäisenä on usein läskin suhde terveyteen, mutta Gilman osoittaa, että kulttuuriset ja moraaliset tekijät kuitenkin ohjaavat suhtautumista tätä vahvemmin. Ikääntyvän Elviksen ja Marlon Brandon kaltaisten paksukaisten kauhistelussa ei etusijalla ole huoli heidän terveydestään vaan heidän ihanteellisen miehisyytensä romahtamisesta ja mielletystä mielen rappiosta. Kulttuurisilla huolilla on tapana vaikuttaa terveysoppeihin, lääketieteeseen ja lainsäädäntöön.

Gilman kertoo, kuinka lihavan miehen on ollut vaikeaa löytää tasaveroinen paikkansa yhteiskunnassa. Syyttävä sormi osoittaa aina antiikin Kreikkaan saakka, josta Gilman aloittaa miehisen lihavuuden käsittämisen ja esittämisen arvioinnin. Olympialaisia atleetteja ihannoiville kreikkalaisille läski oli kauhistus: se oli patologinen kategoria, joka kertoi sairaudesta sekä pidättyväisyyden ihanteita rikkovasta mielen heikkoudesta ja oli yksinkertaisesti ruma. Yhteiskunnassa, jossa tärkeä miehen mita oli työ, ylipaino heikensi hänen kykyään ja arvoaan sen tekijänä. Vain Sokrateksen kaltaiset poikkeusyksilöt kykenivät toiminnallaan kumoamaan lihavuutensa aiheuttaman sosiaalisen haitan. Siten lihavuuteen sisältyi jo antiikin Kreikassa moraalinen ulottuvuus, joka vain vahvistui vaatimattomuuden ja kohtuuden oppia saarnaavan kristinuskon levitessä yli Euroopan.

*

Keskeisessä asemassa painon hallinnan ja moraalisen kelpoisuuden vaalimisen historiassa on ollut ruokavalio, jota ohjaavia lääketieteellisiä ja moraalisia oppeja Gilman seuraa histo-

riaan keskittyvissä avausluvuissaan. Kristilliseltä "kultaiselta keskiteiltä" poikkeavat olivat syntisiä, joiden kyltymättömimmät ominaisuudet ruumiillistuivat keskiaikaisissa jättiläisissä. Niille kävi useimmiten huonosti, kun pidättyväinen, kohtuudessa elävä ruipelo palkittiin pitemmällä elämällä. Kohtuuden ja ruokavalion hallinnan merkitys korostui erityisesti lihavien miesten omaelämäkerrallisissa kirjoituksissa, joita Gilman tarkastelee renessanssin kaudelta 1800-luvun lopulle.

Gilman selvittää kiinnostavasti, kuinka lihavuutta ja siihen yhdistettyjä terveysongelmia käytettiin hyväksi rotuopeissa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Tuon ajan lääketieteen tulkinta juutalaisten taipumuksesta diabetekseen johti heidän leimaamiseen "sokeritautiseksi" – siis alemmaksi ja tervettä kelvottomammaksi – "roduksi". Rotuhygieenisissä kehitelmissä juutalaismiesten kyvykyys kyseenalaistettiin ja ilkeää stereotypiaa jatkettiin vetoamalla vakiintuneisiin käsityksiin lihavi- en miesten luonteenlaadusta: he olivat laiskoja ja tyhmiä eivätkä siis huolehtineet puhtaudesta. Näin kokonainen etnis-kulttuurinen ryhmä jäsenneltiin moraalittomaksi taakaksi yhteiskunnalle. Mielikuvia lihavuudesta ja sairaudesta käytettiin siinä tehokkaana aseena.

*

Gilmanin kolme tapaustutkimusta ammentavat lavataiteesta, kirjallisuudesta, televisiosta, elokuvista ja urheilusta toisiaan tukien. Ensin Gilman puu shakespearelaisen Sir John Falstaffin hahmon muutosta ja käyttöä kirjallisuudessa, teatterissa ja oopperassa 1500-luvulta nykyaikaan. Shakespearen lihava, koominen ja pateettinen Falstaff yhdistää Gilmanin mukaan "korkeakulttuurin", yhteiskuntakritiikin ja lääketieteen. Läskiin sortuva hahmo edustaa aikansa etenevää rappiota, joka Shakespearen vuosisadalla kiteytyi korrupioon ja sukupuolitauteihin.

Television poliisisarjojen lihavi- en etsivien jontenkin "vaistonvaraiseksi" tulkittu omintakeinen ajattelu puolestaan kytkeytyy lihavan miehen kehon miellettyyn "primitiiviseen erilaisuuteen" ja neurologian kielen vaikutukseen populaarikulttuurissa. Gilman kirjoittaa herkullisesti Nero Wolfesta, Ironsudesta, *NYPD Blue* -televiiosarjan etsivä Sipowiczistä sekä toisaalta laihan Sherlock Holmesin suhteesta lihavaan veljeensä Mycroftiin.

Populaarikulttuuri luo ikoneja, joiden hah-

mo tunnustetaan välittömästi ja yleismaailmallisesti. Viimeisessä, amerikkalaista pesäpalloa käsittelevässä esimerkissään Gilman lähestyy urheilijan vartaloa kahden legendaarisen, kehoitaan ja elämäntavoiltaan vastakkaisen pelaajan kautta. Lajin kehityshistoria ja kulttuuri edustavat Gilmanille ruumiinkulttuurin medicalisaation huippua, jossa treeni ja tiede tuottavat kreikkalaisen ihanteen mukaisesti täydellisiä vartaloita. Kuitenkin lajin suuri kuuluisuus, tynnyrimäinen Babe Ruth poikkasi merkittävästi tästä mallista. Babe söi, nai ja löi palloa tavalla, joka jaksoi kiinnostaa tiedotusvälineitä – ja myöhemmin elokuvaohjaajia ja kirjailijoita. Hänen aikalaisensa Lou Gehrer puolestaan trimmasi itseään maanisesti ja nousi lyöjätilastojen kakkoseksi, mutta jäi auttamattomasti kaljamahaisen Ruthin varjoon. Ruth kuoli väärin diagnosoituun ja hoidettuun syöpään, mutta yleisesti uskotaan hänen kuolemansa seuranneen suoraan hänen elintavoistaan. Taustalla hämmöittää ajatus itse aiheutetusta lihavuudesta moraalisena rappion merkinä, joka vain lisää legendan kiinnostavuutta. Gehrerin puolestaan tappoi motoriikkaa rappeuttava ALS-tauti, joka sittemmin nimettiin hänen mukaansa ja jossa kiihkeä harjoittelu on arvioitu riskitekijäksi.

Sopusuhtaisen urheilijavartalon rapistumista ja sen kuolemaa pidettiin kuitenkin lähinnä onnettomana yhteensattumana. Babe Ruthin ja Lou Gehrerin avulla Gilman osoittaa, kuinka historiasta ammentavat mielikuvat ovat mukautuneet uusiin konteksteihin ja saaneet uusia merkityksiä – lihavan miehen visualisointi nykymediassa on ollut omiaan voimistamaan hänen liitettyjä mielikuvia.

Gilman on lukenut mies ja selvästi innostunut aiheestaan. Hän kirjoittaa sujuvasti, ja lukija joka hallitsee oopperan, Shakespearen tai amerikkalaisen populaarikulttuurin yksityiskohdat, saa kirjasta paljon irti. Kirja on oivaltava ja mukaansatempaava. Se taustoittaa ajankohtaista keskustelua kyseenalaistaen annettuina otetuja käsityksiä lihavuudesta.

Kirjoittaja on vieraileva Suomen tutkimuksen professori ja maantieteen apulaisprofessori Minnesotan yliopistossa Minneapoliksissa sekä kulttuurimaantieteen dosentti Helsingin yliopistossa.